УДК: 821.1512.159.

СУРАНАЛИЕВА К. К.
Ж.Баласагын атындагы КУУ, Бишкек
SURANALIEVA К. К.
J. Balasagyn KNU, Bishkek

Б. САРНОГОЕВДИН ЫРЛАРЫН ОКУТУУ АРКЫЛУУ ОКУУЧУЛАРДЫ ТАРБИЯЛОО

Интерактивный метод воспитания подростков при изучении произведений Б. Сарногоева

Interactive method of education of teenagers when studying works B. Sarnogoyeva

Макалада кыргыз поэзиясында салмактуу орунду ээлеген, окурмандарга өзүнүн куйкум, сатиралык, лирикалык ырлары менен белгилүү болгон акын Б. Сарногоевдин ырларын жаңыча ыкмалар, усулдар аркылуу окутуу маселелери анализге алынган жана ырларынын окуучулардын аң-сезимине эстетикалык, моралдык, этикалык таасир этүүсү жыйынтыкталган. Акындын чыгармалары окуучуларды адеп-ахлакка, мекенин сүйүүгө, нравалуулукка, адамкерчиликке, чынчылдыкка, тазалыкка, жаратылышты сүйүүгө, ынтымактуулукка, аруулукка үндөөрү ырлары аркылуу далилденди.

Урунттуу свздвр: *поэт; лирика; сатира; юмор; этика; интерактив; адеп-ахлакка; метод; мекен; чыгарма.*

В статье проанализирована проблема интерактивного обучения студентов на основе изучения творчества одного из известных поэтов Б.Сарногоева, известного своими сатирическими, юмористическими, лирическими произведениями. Делается вывод о том, что обучение интерактивными методами его произведений влияет на воспитание эстетических, моральных и этических качеств учащихся - любовь к своей родине, человечность, честность, чистоту, любовь к природе, дружбу.

Ключевые слова: *поэт; лирика; сатира; юмор; этика; интерактив, нравы; метод; родина; произведение.*

In article the problem of interactive training of students on the basis of studying of creativity of one of the famous poets of B. Sarnogoyev known for the satirical, comic, lyrical works is analysed. The conclusion that training by interactive methods of his works influences education of esthetic, moral and ethical qualities of pupils - love to the homeland, humanity, honesty, purity, love to the nature, friendship is drawn.

Keywords: *poet; lyrics; satire; humor; ethics; interactive; disposition; method; homeland; composition.*

Азыркы учурда мектептерде, жогорку окуу жайларда окуунун жацыча ыкмаларын пайда-лануу, аларды иштеп чыгуу аракеттери журуп жаткан мезгилинде конкреттуу акын жазуу-чулардын чыгармаларын окутуунун усулдарын иштеп чыгуу замандын талаптарынан болуп калды. Жалпы мектептерде буларды иш жузуне ашыруу ез ичине мыкты ийгиликтерди камсыз кылып жатышкан мугалимдин алдыцкы педа-гогикалык жана инновациялык тажрый-баларын системалуу турде ез ичине камтыйт. Инновациялык алдыцкы тажырыйбалар практи-канын эксперименталдык талдоонун жана таанып билуучулук байкоонун негизинде калыптанат.

Илимий макала кыргыз адабиятынын керунуктуу екулдерунун бири, сатирик акын Б. Сарногоевдин чыгармачылыгын окутуу маселелерине арналды.

Кыргыз адабиятынын сын екулдерунун бири К. Даутов езунун “Талант таанылбай койбойт” деген макаласында акын тууралуу:

“Ашуудан берген отчетум” кайта-кайта кепчулуктун кез алдынан етуп жатат. Китеп чыгаары менен “каны жерге тамбай” тез таркап кетти. Кайрадан он тогуз нуска басылып, кайрадан сатылып кетти. Мына эми, китеп соодасы госкомиздаттан дагы жетимиш беш тираж менен учунчу жолу суранып жатыптыр. Деги кыргыз адабиятынын тарыхында ушундай окуя учурайт бекен!” [2.59-6]

Жогоруда белгиленгендей, Б.Сарногоев кыргыз поэзиясында салмактуу орунду ээлеген, окурмандарды езунун куйкум, сатиралык, лирикалык ырлары менен тамшандырган акын. Акындын чыгармачылыгы, акындык енер-канасы тууралуу ойлор, изилдеелер, кез караштар айтылып келгени менен автордун ырларын жацыча ыкмалар, усулдар аркылуу окутуу, окуучуларга жеткируу боюнча эмгектер дагы, макалалар дагы жокко эсе.

Б. Сарногоевдин емур-баянынан кецири маалымат беруу, ырларын тематикаларга белуштуруу, чыгармаларынын проблема™-

каларын, мазмундарын анализдее сабактын башкы масксатгары болушу абзел. Акындын ырларын интерактивдуу ыкма менен окутууда топ менен иштее, чакан топторго окуучуларды белуштуруп (экиден, уч-терттен, терт-бештен) иш алып баруу, жаны ыкмаларды колдоо, кемек керсетуу, методдор аркылуу бирге-лешип, билимге жетишуу, коюлган маселени чогуу чечуу, суроого, темага, проблемага чогуу жооп издее аркылуу окуучулардын ац-сезимине акындын ырларынын эстетикалык, моралдык, этикалык таасир этуусуне шарт тузет.

Белгилуу даражада чыгармалардын окулушу, аны окуучулардын кабыл алышы, алардын керкемдук сезимдерине теп келиши кээде ошо чыгармалар жаралган мезгилдин шартына ылайык да болот.Окуучулардын керкем адабият женунде тушунуктеруне жараша да болот. Мына ушу жагынан алып Караганда, бир кезде окуучуларды тамшанткан, тац калтырган акындын сатиралык, филосо-фиялык, чымчыма, куйкум ырлары окуучуну терс мунездерден арылтып, ички дуйнесуне булук салып, таалим-тарбия бере алышы шексиз жана окуучулардын керкемдук сезимине биротоло уюп калмакчы.

Чоц акындык тагдыры бар, ыр учун туулуп, ыр учун жашаган нукура тубаса таланттардын бири Байдылда Сарногоевдин емур жолу, ички рухий дуйнесу, пендечилик жекече сапаттары канчалык женекей жана татаал болсо, поэзиясы да ошончолук женекей жана татаал, ошончолук оригиналдуу экендигин окуучуларга интерактивдуу ыкмалар менен жеткируу чындыгында эле татаал. Ал эми акындын обонго салынып, эл ичинде кецири ырдалып журген «Биз калдык», «Кайсы сенин терезец», «Жайдын бир туну», «Музыка», «Курсактагы бала», «Сезун жана белегин», «Дилбар», «Жашасын аял», «Селки бозой ырдашат», «Жылкычы бозой», «Ак чыны», «Кекурегум шыбырайт» "Ак чыны", "Кызыл гул", "От койгун махабаттын милтесине", “Ала-Тоо” аттуу ырларын аудио-видео жабдыктардын жардамы менен керсетуу, окуучуларды жатка айттыруу, ырдатуу алардын чыгармачылыкка болгон шык-жендемун, талантын ойготоорунда шек жок. Ошондой эле акындын ырларынын мазмунун терец ездеш-турууге, эстетикалык таасирин талдоого, талантынын ойгонушуна кемек керсетет.

Улутчул дешет билбеген,
Улутун кимдер суйбеген...
Кызыл эт кезден торолтуп
Кыялым кекке куулеген,
Кыргыз деп келгем дуйнеге
Кыргыз деп етем дуйнеден.

(Б. Сарногоев)

Бул ырын окуган ар бир окуучуну ез мекенин суйууге, патриоттуулукка, улут камын ойлоого тарбиялайт жана атуулдук сезимдерин ойготот.

Аз-аз жерден чеге жаздап,
Арац калды Байдылдац.
Жебедей учсам дейт элем
Жел менен кошо сызыла.
Женил баа кылдым езумду
Жете албай максат учуна
Желбей да калдым бир топ жыл
«Жем» тушуп кетип бутума.

Мында ыймандай сырын жашырбай жашоодо адашып, кайра жанданып, далай тоскоолдуктарга учурагандыгын айтып берди. Окуучуларды турмушта кандай туйшуктуу, кыйчалыш кырдаалдар болсо дагы андан кучтуулугу, сабырдуулугу менен женууге бел байлашат.

Учурда болуп жаткан белунуу-жарылуулар улутубуздун ац-сезиминде алигиче орноп, шайлоолордо, чогулуштарда ар дайым кей-гейлуу маселелерден болуп келгендигин ким танат?. Акын мына ушул трайбализм маселесин езунун “Бир жакадан баш чыгар” аттуу ырында катуу сынга алган. Кандай гана кырдаал бллбосун эн биринчи ирээтте бабабыз “Манасты” эстен чыгарбашыбыз керек экендигин жар салат.

Кыргыз элин ез элим деп айтчулар, Кыргыз
жерин ез жерим деп басчулар. Бытыранды
урууларга белунбей, Бир женден кол,бир
жакадан баш чыгар!

Дунуйекор

Откен жыл айылыбызда адам елду, Чынында адам эмес сарац елду. Кээде биз кишилердин эсебине Кошобуз «мен адаммын» дегендерди. Ичинин тацгаламын тарлыгына, Тапса да арбын акча ар жылына, Тамшанып аттин ай деп ач кезденуп, Сук артчу башкалардын байлыгына. Жашоо жаралгандан тартып эле адам баласында кере албастык, ач кездук, сарандык, чыккынчылык сыяктуу терс касиеттер жашап келет. Адам баласынын езуне билинбеген бул мунезду акын езунун “Дунуйекер” ырында ашкерелеген. Андагы образдын канча акча тапса дагы ыраазы болбой, ар дайым башкалардын байлыгына кез артаары, анын елуму кайгы эмес эле кээ бирлерге таба экендиги айтылат. Ырды керкем окутуу

аркылуу окуучуларды, жаш еспурумдерду дуйнекорлуктан алые болууга, мээнет менен оокат табууга чакырат.

Акын езунун “Акын” деген езундун ырында:
Жаз акын, жалкоолонуп жатпа кепке.
Мээнден бермет качаар мезгил етсе.
Эмурдун ечпес отун алоолонтуп,
Эрге чап, ежерленгун еткур кезде.
Жаз акын, жабык кеенуц чокулансын,
Ырында журегуцдун оту жансын.
Эл сени эски жылдай эске тутуп,
Эл сени жаны жылдай тосуп алсын! [9.316]

деп жазгандай, бир гана акындык енер эмес, бардык эле тармактарда адам баласынын ежер-ленген эмгеги зор ийгиликтерге жеткирээри баса белгиленет жана окурмандарды, жаш-тарды келечекке унутулгус из калтырууга чакырат. Б.Сарногоев табиятынан каны менен кошо буткен тубаса патриоттук сезими бар акын, журегунун терецинде тубелук оттой жанып турган эл-жерге болгон чоц суйуу алый журет, ошондой эле уй-буледегу бекемдикти, тазалыкты, аруулукту ырларынын тематикала-рынан алыстатпайт. Калемгердин “Менин суйгенум” аттуу ыры буга далил боло алат.

"Баланчанын суйгенундей жан жок" деп Тууган элиц, жолдошторуц мактаса.

Бек ишенип, берген антты, сырынды Эмурунче ез ичинде сактаса. Журегунде сага арнаган суйуусу Ысык болсо, тунук болсо таптаза. [9.316] Б.Сарногоев кыргыз совет адабиятында езунун сыйкырдуу тили бар, сезунде калемпир мурчу бар, еткур калем саптуу акын. Дегеле акын буткул турган турпаты, чыгармачылыгы менен кыргыз элинин журегуне жакын. Анын чыгармаларын окутуунун тарбиялык мааниси абдан чоц. Адабий окууга байланыштуу мектепте жургузулген иштердин эц негизги-леринин бири окуучуларды адеп-ахлакка, нравалуулукка тарбиялоо болуп эсептелген-диктен, ыр ышкыбозунун чыгармаларындагы адамкерчиликке, чынчылдыкка, тазалыкка, жаратылышка, элдин ынтымагына, махабатка, аруулукка ундеген ырларын тандап алып окуучуларга алардын тематикасын, идеясын, тарбиялык маанисин жеткире окутуу мугалим-дин да, болочок педагогдун дагы башкы максаттары болооруна ишенебиз.

Мекендин ар бир адам учун абдан кымбат экендигин туура тушуне билууге тарбиялоо, адамдардын бири-бирине болгон мамилесине, эмгекке, коомдук ишке, адептуулукке ж.б. жакшы сапаттарга тарбиялоодо Б.Сарногоевдин ьфла-рынын мааниси зор.

Пайдаланылган булактардын тизмеси

1. Айтымбетова Д.А. Жаштарды тарбиялоодогу ыйман -ынсап маселелери. Билим жана тарбия.2006.
2. Даутов К. Туркун дуйне элестеринен.Б.:2005.
3.Сарногоев Б. Баяс: Ыр менен жазылган повесть. - Ф.: Кьфгызмамбас, 1956.
4. Сарногоев Б. Ак калпак: Ырлар жана поэмалар. - Ф.: Кьфгызмамбас, 1961.
5. Сарногоев Б. Тоо лор жана тоолуктар: Ырлар, поэмалар.-Ф.: Кыргызстан, 1966 .
6. Сарногоев Б. Узулбеген умуттор: Ырлар жана поэмалар. - Ф.: Мектеп, 1968.
7. Сарногоев Б. Суйлошуу: Ырлар, поэмалар, термелер. - Ф.: Кыргызстан, 1970. 8.Сарногоев Б. Менин батпас кунум: Ырлар, поэмалар, котормолор. - Ф.: Мектеп, 1972.
9. Сарногоев Б. Тандалган чыгармалар: Ырлар менен поэмалар. - Ф.: Кыргызстан, 1973.
10. Тандалган чыгармалар: Ырлар менен поэмалар. - Ф.: Кыргызстан, 1974.
11. Сарногоев Б. Таалай елбейт: Поэмалар, ырлар. - Ф.: Мектеп, 1982. - 124 б.

Рецензенты: Кудайбергенова *З. С.* - *кандидат филологических наук, КНУ им. Ж.Баласагына* ***Сартбекова Н. К.*** - *доктор педагогических наук, профессор МУИТ* ***Турдукеева Р. А.*** - *кандидат педагогических наук, доцент БГУ им. Х. Карасаева*